

Krassó Miklós halálára (1930-1986)

Kis körön belül fogyatkozunk: nem is olyan régen, ha néhanapján össze-
verődünk, magyar irodalmi életet mímelve
Londonban, hosszú lábait kereszbevetve
ott figyelt közöttünk Szabó Zoltán és ott ült
egyenés derék Cs. Szabó. Krassó Miklós
halála váratlan volt, bár barátaiban ott
bujkált a félt aggodalom, hogy őt könnyen
érheti baj.

Ügyvéd fia volt; mindkét Krassó-fivér
rendkívüli intelligenciát mutatott már ele-
mista korában, gyorseszű, gyors felfogású,
művészettiszteletre, gondolkodásra nevelt
gyerekek voltak. Miklós hét-nyolc éves
korában kigondolt egy mesét, ezt a Hungá-
ria Könyvkiadó hatvan példányban ki-
nyomtatta s megküldte a széptipográfiájú,
párlapos bibliofil kiadványt karácsonykor
az erre fogékony üzletfeleinek afféle ünne-
pi üdvözlésként. (A későbbi eredeti gon-
dolkodónak, a zseniális koncepciójú politi-
kai és társadalom-filozófusnak ez az egyet-
len valaha megjelent önálló « kötete ».)

Arra emlékezett a sírnál Péter László, a
londoni történész, hogy barátsága Krassó
Miklóssal negyvenöt éven át tartott. Tíz
éves korukban, 1940-ben, együtt töltötték a
nyarat egy jezsuiták által vezetett
cserkész-táborban. Hét-nyolc évvel később
az egyházi iskolák szerepéről vitakoztak
egy budapesti diákkonferencián, Miklós ott
már a Pártot képviselte, hevesen, elvakul-
tan. Tizenöt éves korában lépett be a
Kommunista Pártba. A gimnáziumból ki-
vált érettségi előtt, Lukács György soron
kívül vettette fel a Tudományegyetem filo-
zófiái karára. Talán ártott Krassónak az
elkapatottság. Nagyképű sohasem volt, tu-
dásával soha nem akart senkit sem lehenge-
relni. De saját kivételes szellemi képességei
tudatában valahol talán félt a próbától.
Nem kellett érettségiznie, az egyetemen
sem tette le a vizsgákat, így azután a
megkötöttségeket, a muszáj-konvenciókat
kerülte, néha úgy, hogy kitért előlük. A
közönséges halandókra vonatkozó szabá-
lyok sem a zsenikre, sem a forradalmároknak
nem vonatkoznak. Péter László szerint
egyidőben felvételiztek az Eötvös Kollé-
giumban és még öt polgári származása,
Miklóst emellett « anarchista nézetei »
miatt nem vették fel a nagyhatományú, de
akkor már halódó és alaposan elvonalo-
sított intézmény növendékei közé.

Amikor Lukács György köréhez tarto-
zott, Krassó Miklós tanulmányai — az
irodalom-esztétikáról és a marxista filozó-
fiáról — a Fórumban, a Társadalmi Szemlé-
ben és a Szabad Népben jelentek meg.
Olyan jellegűek voltak, mint egy frissebb
gondolkodású fiók-Lukácséi: sok tekintet-
ben dogmások, de ugyanakkor éleszüek
és a klasszikus nyugati kultúra értékrendjé-
hez viszonyulók. A Lukács-ellenes akció
után Krassó egyetemi pályafutása is lefelé
ment, hamarosan közölték vele, hogy —
tekintettel a le nem tett vizsgáira — többé
nem mentesíthetik a közönséges katonai
szolgálatról. Miklós gyakran emlékezett
humorral teli nosztalgiaival katonaeveire.
Szinte hihetetlen, de őrmester volt, ugyanis
orosz tolmácsként működött a hadsereg
kebelében. Krassó Miklós, a katona!

Mi vitte a tehetős ügyvéd fiát a kommu-
nisták közé? Több annál, hogy otthon is
baloldali nevelésben részesült és annál is
több, hogy számára a kommunizmus pártja a
fasizmus összeűzésének a jelképe volt.
Krassó Miklós őszinte kutató érdeklődése a
világ megújulásának a lehetőségei, a megú-
julás ideológiák felé fordult már ka-
maszgyerek korában. Lukács közelében
látta meg a lehetőséget arra, hogy a
megújulás elmélete és tana a marxizmus
lehet. Később, élete vége felé, mikor a
marxizmus minden vonását behatóan,
elemzően átgondolta, kivételes intelligen-
ciája mérlegére tette, rendkívüli tájéko-
zottsága összehasonlításainak is kitette, ar-
ra a konklúzióra jutott, hogy a marxizmus,
úgy ahogy van, nem vezet sehová, de
elemei talán alkalmasak új eszmék kiépíté-
sére. Ezen töprengett évekig, rengeteget
olvasva, vitázva, tonnányi jegyzetet
készítve. Hasonló próbára tette a
trockizmus kevesebbet tárgyalt s analizált
eszméit, ezeknek nemzetközi szintű, kiváló
szakértője lett.

1956 az ő forradalma volt. Immár megta-
lálta, amit keresett. A forradalom, amely-
nek az elméletét oly alaposan ismerte,
hirtelen valósággá vált. Krassó pontosan
tudta, mi a munkásság forradalmi
jelentősége, szerepe volt a Nagybudapesti
Munkástanács megszervezésében. Öccsét,
Krassó Györgyöt letartóztatták, ő Nyugatra
menekült. Az Oxfordi Egyetem ösztöndíjas
diákja, kutatója lett, a fiatal Marx tanaival
foglalkozott, s közben baráti vagy jó
ismerősi viszonyt épített ki a brit baloldali
filozófia és a brit Marx-kutatás legnagyobb
egyénségeivel, Bertrand Russellel is. Ami-
kor ösztöndíját hosszú évek után megvon-
ták, elkezdődött Krassó Miklós tengődő,
hányódó-vetődő élete. Felköltözött Lon-
donba és megnősült. Egy kedves, fiatal
angol lánykát vett el, aki rettentően
tisztelte benne az oxfordi gondolkodót.
Amellett Miklós minden ügyefogyottsága
ellenére vonzó férfiú volt: aszkéta arcát
korán megőszült, göndör haj koronázta,
szürke szeme vidáman, tele értelemmel
nézett a világba. Felesége nem bánta, hogy
Miklósnak szinte semmi jövedelme nem
volt, inkább attól szenvedett, hogy éjjel
élő, nappal alvó ember a férje. Egyszer
éjjél utánig beszélgetett nyelvész-
orientalista barátjával, Schábert Gáborral,
aki vacsorára hívta meg. Aztán levette a
polcra Kierkegaard összes műveit és olvas-
gatni kezdett. Schábert nem akarta megza-
varni, csendesesen lefeküdt aludni. Hajnali
félőtkor felébredt arra, hogy a másik szobá-
ban még é a villany. Miklós ugyanúgy állt
a falnak támaszkodva és már a százötvene-
dik oldalon tartott.

Ezidőtájt ismertem meg én is. Szabó
Zoltánnak volt asztaltársasága a kensingtoni
Hades eszpresszóban, ahol gyűlöltek

bennünket, mert egyrészt hangosak vol-
tunk, másrészt túl keveset fogyasztottunk
ahhoz képest, hogy meddig üldögéltünk.
De jóhangulatú presszó volt, gyertyafé-
nyes, félhomályos. Miklós itt nagy vitákat
folytatott Zoltánnal, akiben méltó társra
talált, hasonlóan pallérozott szellemű, kivá-
ló elemzőképességű debattőrre. Szabó Zol-
tánt 1956 óta újból behatóan foglalkoztatta
a forradalom-elmélet — azt hiszem, mind a
ketten tanultak egymástól. Ha pedig Szabó
pótolni akarta, amit az ötvenes évek ma-
gyar irodalmi életének tragikomikus meg-
nyilatkozásaiból Londonban élve elmu-
lasztott, szórakoztatására Krassó órákon át
mondta fel az egymást túllihogó pártköltők
Sztálinhoz és Rákosihoz írt klapanciáit.
Memóriája egyébként is fantasztikus volt,
komoly s komolytalan dolgokra egyaránt.

Egyetlen magyar nyelven megjelent kül-
földi tanulmánya Szabó Zoltán egykezete
folytán látott nyomdafestéket. Ő kérte fel,
hogy méltassa az Irodalmi Újság hasábjain
Bibó István bátor kiállítását a forradalom
letörésekor és addig nem nyugodott, amíg
ki nem kényszerítette Miklósból ezt a
kitűnő esszét. Mentora akkor még hitt
abban, hogy Krassóból válhatik egyetemi
tanár Angliában, nagyhatású gondolkodó,
újabb Mannheim Károly vagy Polányi Mi-
hály. Ez csak részben vált valóra. Krassó
hamarosan a *New Left Review* című újba-
los folyóirat belső munkatársa lett és a
lapban megjelent néhány értékes tanulmá-
nya. De a folyóirat köré tömörült fiatal
gárdára ennél is fontosabb hatást gyakor-
olt. Azok még azt sem tudták pontosan,
hogy mi a marxizmus. Megismerték, ezen
túlmenően, Miklóson keresztül, hogy mi a
közép-kelet-európai radikális baloldaliság
hagyománya. Olyan szuggesztív előadóra
leltek benne, hogy például József Attila
költészetének őszinte tisztelőivé váltak, és
verseit angol fordításban lehozták.

Krassó magánéletével azonban bajok
voltak. Az állandó nélkülözések keserűvé
tették. Emlékszem, akkoriban közel laktak
hozzám a bohém Hampstead negyedben,
annak a háztömbnek a másik oldalán, ahol
egy boltocskában Orwell volt valaha
könyvkereskedősege. A felesége felhívott
telefonon, hogy költöznek és fél, hogy
Miklós elejtje a televíziós készüléket, ami-
kor a negyedik emeletről a szűk lépcsőn
leviszi a hónaposszobából, jöjjenek át és
segítsék nekik. Amikor lejutottam a tévé-
vel az utcára, kiderült, hogy taxival köl-
tözködnék és az autó csak valamivel odébb
tudott parkolni. Krassóné figyelmeztetett:
« Az lenne jó, ha gyorsan és kissé lekus-
hadva vinnéd a tévét, mert szemközt egy
üzlethelyiségben van az ingatlankezelőség,
amelynek sokhavi lakbérrel tartozunk. Tu-
lajdonképpen szökünk, jobb ha nem látnak
meg ».

Ennél sokkalta komolyabb nyomor várt
Miklósról a válása után. Irtózott a kispolgá-
riságtól, a kispolgári allűröktől. (Még Bu-
harin, Nagy Imre és Dubček kommu-
nizmusában is bírálta a felépítmény alján
lévő, új életformákkal kísérletező fiatalok
forradalmi mindennapjait. Beköltözött hát
egy nincstelen házfoglaló *squatter* kommu-
nába. Az ott összeverődött különös figu-
rák, kábítószerek, nagyvárosi kóborlók,
örökdiákok, eszméikbe temetkezett sza-
badgondolkodók mind szerették, befogad-
ták Krassó Miklóst; ő volt az, akinek a

szavaira megigézve figyelt még a zsebtolvaj
is, mert ha egyszer Miklós magyarázni
kezdett valamiről, racsosolva és vaskosan
magyar akcentussal, de frappánsan jólfo-
galmazott és kristálylogikájú mondatokkal,
annak mindenki az igézetébe került. Ekkor
már a jövő utópiája foglalkoztatta, a hu-
szonededik század, amely meghozhatja a
szabad művelődés és a kiterjedt demokrá-
cia világát.

Voltak sanyarú mélypontjai és voltak
olyan időszakai is, amelyek során új érte-
lemmel telt meg az élete. Mint említettem,
Trockij tanainak Krassó alapos ismerője
volt (egy ízben könyvkiadói megbízást ka-
pott Trockij életrajzána megírására, de a
munkával sohasem készült el, még egyre
újabb és újabb könyveket kellett elolvas-
nia, kijegyzetelnie), és a *New Left Review*-
ben vita indult e tanokról. Miklós hozzászó-
lása minden idők egyik legizgalmasabb
Trockij-esszéjévé sikeredett. Számos
nyelvre lefordították és messze földről
jártak Londonba Miklóshoz a baloldal
gondolkodó hívei, hogy elméletét vele
személyesen vitassák meg.

Egy időre újból megnősült, arab lányt
vett el és ezért — ha jól tudom — áttért a
mohamedán vallásra. De nem volt Isten
hívé. Az intellektusban hitt és hányattatá-
sai ellenére nem vesztette el hitét az
emberiségben sem. Kiutalt tanácsi lakásá-
ban összehúzza a függönyöket, a szobák
lassan megteltek könyvekkel, papírhe-
gyekkel, üres konzervdobozokkal.

Elérkezett ahhoz a ponthoz, amikor már
képtelen volt az írásra. Elragadó előadó
maradt, egyik-másik monológja a nyomda-
képes ragyogó esszé nívóján volt, de immár
úgy érezte, hogy megbénítja tollát a teljes-
ségre való törekvés. Másfél éve hosszan
beszélgettem vele egy kínai étteremben, az
volt az elképzelésem, hogy nyilvános vitára
összehívok valahol néhány értelmes em-
bert, Krassó Miklóst feltűzelem, hogy
beszéljen marxizmusról, Trockijról, az új
baloldarról, a szocialista utópia-
filozófiájáról, ha kell, hajnalig, s a vitát
azután hangszalagon rögzítjük. Lehárgolva
tértem haza erről a találkozóról. Miklós
mintha elvesztette volna monológja logikai
rendjét és újszerűségét. Bár Czizány Ló-
ránt szerint jó formában, hajnali négy óra
felé, napfelkelteig tartó, többórás telefon-
beszélgetések során, néha még mindig
lenyűgöző produkciókra volt képes.

Egy ilyen beszélgetés után érte a baleset.
Nem egészen tudható, felrobbant-e a szo-
báját fűtő gázkályhával, vagy papírok gyul-
ladtak-e meg a kályha tüztől. A kórházban
hetekig próbálták megmenteni. Egy időre
jobban volt, megismerte a barátait, tudta,
hogy ott áll az ágyánál az öccse, akit — alig
néhány nappal a rendőri felügyeletének a
feloldása után — meglepetésszerűen kien-
gedtek Nyugatra, hogy utoljára még ta-
lálkozhassék Miklóssal. Január tizedikén
meghalt.

Temetésére rengetegen jöttek el. Magya-
rul a Halotti Beszéd szavai és József Attila
verssorai búcsúztatták, egy vöröshajú angol
lány Schelley költeményét mondta el.
Öccse Miklóst a sírnál az ellentétek embe-
rének nevezte, aki egyszerre volt realista és
romantikus lélek, egyszerre szocialista és a
szocialistának kikiáltott rend emigránsa.
Az ég vakítóan kiderült, de jeges északiten-
geri szél vacogtatta az egybegyűlteket, hogy
érezzék: Miklós mennyit fázott. A hata-
mas, külvárosi temető falánál álltunk a
bokaig érő sárban, mögöttünk az autópálya
tébolyult forgalma robogott, robajával el-
elfojtva az emlékezők szavát.

SÁRKÖZI MÁTYÁS

(Folytatás az előző oldalról)

amikor az általa elvetett mag végre ka-
lászba szökött. Károlyi utóbb, sajnos már
csak az emigrációban, ébredt rá arra, hogy
« Nagy György a forradalom legtisztább,
legnemesebb és legbuzgóbb munkásai közé
tartozott », a forradalom alatt inkább má-
sokkal, az általa jobban ismertekkel vette
körül magát, akik gyakran maradtak adó-
sak helyes tanácsokkal. Nem az ő hibája
volt és nem is a tülekedést megvető apámé.
Pedig ha 1918 novemberének első napjai-
ban apám ott állhat közvetlenül Károlyi
mellett, lehet, hogy hamarabb születik meg
a népköztársaság és talán másként alakul az
ország jövője is. Ki ennek a megmondható-
ja? Hogyan is írta Krúdy az 1912-es
eseményekről? « Korán jött Nagy
György ». Hat évvel később, mintha önhi-
báján kívül elkészt volna. Mindez nem
szegte kedvét, a demokratikus, magyar
köztársaság álmához örökre hű maradt.
Már a román megszállás idején újra életre-
hívja a rövidesen ismét betiltott Köztársasá-
gi Pártot, nem törődik sem a fehérterror
bukásos legényeinek életveszélyes szid-
dalmaival, sem a Horthy-ügyesség váde-
melésbe torkolló fenyegetéseivel. A

börtöntől csak időelőtti, korai halála men-
tette meg. Közben elszántan védte Károlyi
Mihályt a hazaárulási perben és a népbizto-
sok perében is; amikor a védelembe meg-
próbálták belefojtani a szót, példamutató
bátorságról tett tanúbizonyságot.

Kár, hogy minderről manapság, a máso-
dik magyar népköztársaság idején, kevés
kivétellel mindenki megfeledkezett. Pedig
úgy tűnik, mintha az a Nagy György is
megérdemelné egy szerény mellékalakot a
hatalmas Károlyi emlékművön, aki 1919
újév napján Károlyit üdvözölő beszédében
politikai hitvallásaként szögezte le: « *arra
kell törekednünk, hogy a nemzeti trikolór
ölelkezve simuljon a vörös lobogóhoz.* »

Bízom benne, hogy egyszer az ő elisme-
résének is eljön az ideje, talán nem is
sokára, a tabukkal terhes andicserszébeti
történelemszemlélet alkonya után. Hiszek
ebben, mint ahogy hatvanöt év előtt meg-
voltam győződve arról, hogy a becsületé-
ben is bemocskolt Károlyi Mihály előbb-
utóbb megkapja méltó elégtételét. Mert
nemcsak az Istennek, de a Történelemnek
is megvannak a maga malmai, amelyek
lassan ugyan, de annál biztosabban
örölnek.

PÜSKI — CORVIN

HUNGARIAN RECORDS BOOKS

251 E. 82 Street. New York. N.Y. 10028

(212) 879-8893

SOKEZER MAGYAR KÖNYV. ÚJSÁG.

HANGLEMEZ ÉS HANGSZALAG

Forintcsekk, IKKA, Comturist, TUZEX
befizetőhely

Látogassa meg boltunkat New Yorkban
a magyar negyed közepén.

Postán a világ minden tájára szállítunk.
Új nagy katalógusunkat díjmentesen szállítjuk.